

ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ЯК РІЗНОВИДУ СОЦІОГЕННОЇ КАТАСТРОФИ

Психічний стан людини значною мірою залежить від якості життя, оцінки загроз добробуту та безпеці. Оцінки часто ґрунтуються не на власних чуттєвих враженнях, а на картині світу, що формується завдяки ЗМІ, «звіреної» із уявленнями значимих інших. Вплив ЗМІ на психічний стан окремих громадян та суспільний настрій був доволі помітним після аварії на ЧАЕС. Спроби приховати небезпеку мали запобігти паніці, а пропаганда дружби народів – залученню людських і матеріальних ресурсів. Неадекватна інформація, замовчення та перекручення фактів не сприяли адекватному реагуванню на події, а тому найстрашніша екологічна катастрофа в історії майже забута, а ліквідація її наслідків стала непосильною ношею для України. Аналогічна ситуація виникла в умовах «гібридної війни», коли дезінформація та ворожа пропаганда стали зброєю, яка не просто формує психічний стан окремих громадян та суспільний настрій загалом, а й дезорієнтує та роз'єднує людей.

Ключові слова: *гібридна війна як вид соціогенної катастрофи, використання досвіду ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.*

«Весь світ – театр військових дій і люди в ньому не глядачі, а потерпілі» – НЕ Шекспір

Постановка наукової проблеми. Війна має катастрофічні наслідки для довкілля, інфраструктури життєзабезпечення. Бойові дії утворюють загрозу для життя та здоров'я не тільки військовослужбовців на полі бою, але й для цивільного населення в тилу. Інформаційна війна руйнує взаємини між людьми, знищуючи саму людяність та породжуючи страх, недовіру, розбрат, ненависть. Не дарма І.Пірогов назвав війну «катастрофою катастроф».

«Гібридна війна», яку ведуть «гібридні вояки¹» за допомогою не тільки летальної зброї а й засобів інформаційно-психологічного впливу (пропаганди ненависті та насильства, дезінформації) ви-

---

¹ А це «кадрові військові ...у відпустці», «ідейні сепаратисти/повстанці/зрадники» й безідейні найманці, окупанти/ополченці/ терористи/ партизани й т. ін. слова, вживання яких дозволяє не називати війну війною, не зважаючи на загибель майже 10 тис. людей.

кликає розбрат, страх, відчуття безпомічності, розглядається як вид соціогенної катастрофи.

Засоби масової інформації, як ми зазначали після аварії на ЧАЕС [12], можуть перетворитися на засоби масової дезінформації та психічної травматизації населення, завдавати велику шкоду психічному стану багатьох людей не меншу, ніж основний вражаючий фактор – радіація чи зброя, а у випадку гібридної війни, отруювати взаємини між людьми, породжуючи недовіру, тривогу, страх та інші диз'юнктивні стани та емоції.

Гібридна війна (англ. Hybrid warfare) – відносно нова військово-стратегія, яка на тлі загрози великомасштабної нової «гарячої» Світової війни являє собою війну мало інтенсивності й війну інформаційно-психологічну, що включає застосування методів пропаганди й кібервійни.

Цей термін застосовують також до збройних конфліктів та терористичних актів, які є не поодинокими акціями залякування, а носять системний та систематичний характер, за участі тисяч «повстанців», «ополченців», найманців та професійних військових, із застосуванням не тільки стрілецької зброї та вибухівки, алей важкої техніки «невідомого» походження, складну динаміку (англ. Battlespace), та вимагає відповідної військово-політичної та правової оцінки, гнучкої реакції уряду країни, в якій відбуваються події та відповідної реакції світового співтовариства.

Прикладами таких інцидентів є події в Руанді та Сербії, які були врегульовані міжнародними зусиллями та завершилися винесенням вироків військовим, які були винні у масових вбивствах, журналістам, політикам, які використовували «мову ненависті» та сіяли розбрат на, національному, релігійному та іншому ґрунті.

Концепцію гуманітарної інтервенції вперше запропонував Генеральний секретар ООН Кофі Аннан в 1999 року, виступаючи на засіданні Генеральної Асамблеї. Гуманітарну інтервенцію визначено як використання однією державою військової сили проти іншої, коли лідером публічно заявлена мета цієї військової акції – перешкодити порушенню прав людини державою, проти якої вона (акція) спрямована. Гуманітарна інтервенція можлива за рішенням Ради Безпеки ООН для протидії терористам.

У випадку, коли у розвитку подій зацікавлені країни-члени Ради безпеки ООН, які застосовують «Право вето», то прийняття ефективних рішень з організації гуманітарної місії ускладнюється. Йдеться про запобігання гуманітарної катастрофи або геноциду місцевого населення за допомогою збройної сили – на прохання законного уряду² (проте існують ситуації, за яких нелегко встановити,

² Деякі політики РФ вважають Уряд України не легітимною фашистською хунтою, а численні міжнародні зобов'язання перед цією країною не

чи є уряд законним); миротворчі операції, що проводяться під егідою ООН за згодою держави, на території якої вони здійснюються.

Це визначення занадто вузьке, оскільки не враховує невійськові форми втручання, наприклад, гуманітарну допомогу або міжнародні санкції. У широкому розумінні гуманітарну інтервенцію варто розуміти як поняття, що включає ненасильницькі методи втручання: спостереження та контроль за виконанням домовленостей, застосування міжнародних миротворчих військових та поліцейських сил, аби полегшити людські страждання та відновити правопорядок.

Стосовно подій на Сході України, то керівництво РФ заперечувало участь в них своїх збройних сил. В зв'язку із цим диву не прийняття правоохоронними органами РФ санкцій, передбачених її власними законами до осіб, які незаконно перегинають кордон між РФ та Україною, створюють незаконні збройні формування та вчиняють інші правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із праць Г.Є.Шумкова (1873 – 1933 рр.), засновника військової психології в Росії, опублікованих під час Першої світової війни, відомо, який вагомий вплив має на боєздатність військ ступень підтримки війни, армії в тилу, дій уряду – з боку громадянського суспільства. Спроможність держави захищати свої інтереси формується у мирний час, хоча, на думку російських військових експертів, мирного часу в принципі не існує, війна у різних формах йде постійно, тільки протиборство стає більш чи менш інтенсивним, «гарячу» війну змінює «холодна», а психологічна, інформаційна війни не зупиняється ніколи [4].

Політична, правова та моральна оцінка подій на Сході України досі залишається суперечливою: якщо це війна, то чому не оголошено воєнне положення? Хто є сторонами цієї «гібридної» «мятежівійни» (за термінологією Є.Меснера [6])?

До питань, на як немає чіткої відповіді варто назвати такі: що відбувається на сході України? – війна з РФ, громадянська чи гібридна війна, АТО? Звідки вони взялися у такій кількості, які способи їх організації та управління, джерела озброєння, фінансування та постачання, цілі, стратегія та тактика? Як себе позиціонують вороги, ким себе вважають – ополченцями, патріотами Донбасу чи сепаратистами, мародерами-найманцями, ідейними «новоросами» й т. ін.; чи залишилися на неконтрольованій урядом України проукраїнські сили, як ставляться мешканці сходу до учасників АТО, керівництва держави? [2].

Як бачимо, існує багато питань, на які політики та ЗМІ дають досить суперечливі відповіді, які, у свою чергу, суттєво впливають на громадську думку і, відповідно, на психічний стан учасників

бойових дій, мешканців ДНР, ЛНР, так званої «сірої зони», вже визволеної території; на настрої та життєві плани численних біженців. В цьому контексті заслуговує на увагу досвід участі України у миротворчих місіях за кордоном (у колишній Югославії, Іраку та ін.), досвід фахівці з цивільного захисту населення, нагромаджений після чорнобильської ядерної катастрофи [1, 3, 7, 8].

Неочевидність радіації та відсутність зваженої інформації про ситуацію та можливості її покращання, велика кількість людей, які так чи інакше потерпіли від лиха й відсутність на той час ефективної системи комплексної правової, соціально-економічної, медичної та психологічної допомоги спричинила значні негативні наслідки. Чорнобильська катастрофа ще не подолана, Україна не змогла власними силами ліквідувати її наслідки, а її уроки враховані лише частково.

Якщо йде «гібридна війна», то які правові засади участі в ній правоохоронців та військовослужбовців ЗСУ; як вони мають взаємодіяти, оскільки завдання, сили і засоби, настанови, які визначають повноваження та порядок дій ЗСУ. МВС (Національної поліції, Національної гвардії, державна прикордонна служба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України), Служби безпеки й Прокуратури помітно відрізняються, а паралельно із ними діють ще й загони добровольців, партизани. Які завдання постають перед психологами вищезазначених інституцій, відомств? Як би там не було, але за роки незалежності в країні створені відомчі психологічні служби, які так чи інакше здійснюють психологічний відбір, підготовку та супровід персоналу. Деяко гірше справи з підтримкою вимушених переселенців, біженців, їх організована евакуація (як це було з мешканцями 30-кілометрової зони аварії на ЧАЕС) не проводили. Тем не менше державні соціальні служби та волонтери змогли організувати й розміщення й працевлаштування переміщених осіб. Їх теперішнє становище більш-менш прийнятне, а ось можливості повернення на «малу батьківщину» – досить сумнівне, як і в колишніх мешканців Полісся. Зосередженість на проблемах людей, які опинилися в небезпеці відвертає увагу від психічного настрою загалом.

Окрім безпосередніх учасників бойових дій (серед яких, як і при ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, варто розрізняти добровольців та тих, виконує, охоче чи не дуже, свій обов'язок) є достеменно невідома кількість цивільних осіб, які так чи інакше постраждали – втратили рідних, майно, стали біженцями, є особи, які особисто не зазнали втрат, за виключенням втрати довіри до владних структур, впевненості у майбутньому й розуміння того, хто знаходиться поряд із тобою – «свої» чи вороги, які приховують а інколи й не

приховують свого ставлення до України як до суверенної держави?

Створення у квітні 2016 року Міністерства України **з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб** нагадує створення Міністерства України **з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи**³ (краще пізно, ніж ніколи) крок необхідний, але коли населення відчує його корисність? Ліквідатори наслідків чорнобильської катастрофи справедливо вважають, що їх права не захищені, а урядовці тільки імітують піклування про їх долю.

Люди розсварилися через відмінності оцінки ситуації, бачення причин конфлікту, атрибуції винуватості у негараздах, способів відновлення миру та правопорядку. Що має робити в такій ситуації професійне співтовариство психологів, якщо індивідуальна терапія не спроможна вирішувати проблеми, які існують на рівні громад, держави загалом, методами, які спроможні впливати на суспільні настрої й об'єднувати громадян, не залежно від якостей, за яким їх намагаються зіткнути між собою політики за допомогою ЗМІ, які належать РФ й різним олігархічним групам в самій Україні. Результати діяльності нещодавно створеного Міністерства інформаційної політики України поки що не вражають.

Вищеозначена проблема складна та багатоаспектна, тому **мета** цієї статті значно вужча – з'ясувати можливість та доцільність застосування екологічного підходу для розуміння психічного стану населення, яке вважає себе потерпілим внаслідок подій, які відбуваються в Україні останні два роки, зокрема, досвіду ліквідації наслідків аварій на ЧАЕС.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. За останні 30 років в Україні фахівці із психології діяльності в особливих умовах (В.Алещенко, Н.Оніщенко, Є.Потапчук, І.Приходько, О.Тімченко та ін.), розробила фундамент для належного психологічного відбору, підготовки та супроводження працівників силових структур. Є фундаментальні праці із теорії та практики надання психологічної допомоги цивільному населенню, які були розроблені в контексті ліквідації наслідків Чорнобильської ядерної катастрофи, екологічного виховання та розвитку екологічної свідомості (В.Скребець, Ю.Швалб, С.Яковенко та ін.). Але, на жаль, в умовах соціально-політичного реформування держави ці здобутки не використовуються в належному обсязі.

Питання мінімізації бойові та не бойових втрат вимагають вирішення питань медико-психологічної реабілітації та соціально-

³ Тепер це Державна служба з надзвичайних ситуацій у складі МВС України

правової підтримки учасників АТО, не допущення емоційного вигорання, виникнення синдромів, аналогічних Афганському синдрому, відновлення миру та правопорядку на Сході України.

Для вирішення вище означених завдань психологічного забезпечення АТО можливостей відомчих психологічних служб замало, окрім того необхідно поможливості уніфікувати психологічні заходи різних відомств, наблизити допомогу до споживачів, залучати до неї практикуючих психологів та підготовлених для такої роботи волонтерів. Бажано активніше, навчати населення прийомам психологічної само та взаємодопомоги, застосовувати групові та популяційні підходи. Цільові державні програми мають носити цільовий та комплексний характер, проводитись, системно, систематично й безперервно, як це було у перші роки ліквідації наслідків Чорнобильської ядерної катастрофи [8].

Тепер, як і 30 років тому, при Чорнобильській катастрофі, необхідно ідентифікувати чинники ураження. Тоді це була радіація і дезінформація населення, відсутність правдивої картини дійсності та прозорості в діях уряду. Тепер це застосування зброї для нанесення матеріальної шкоди, та психологічна війна, яка порожує страх, ненависть, невпевненість у майбутньому.

Психологи та соціологи констатують, що на хід війни впливає ставлення до неї ворогуючих сторін, її тлумачення як справедливої чи не справедливої, важко налаштувати людей на загарбання чужої території, а можна спробувати переконати воїнів, що вони повертають «несправедливо подаровані землі» Криму чи захищають інтереси співвітчизників в Криму чи інтереси вітчизни у далекій Сирії. Принципову оцінку політиці теперішнього керівництва РФ дають відомі психологи – О.Асмолов, Л.Гозман, С.Єніколопов, журналісти – О.Невзоров, Л.Радзіховський, І.Яковенко та ін. Варто звернути увагу на монографію «Екологічні катастрофи: структурно функціональний аналіз оприлюднену О. М. Яніцьким в 2014 році [8]. В цій праці він зазначає, що катастрофи все частіше відбуваються не раптово, вон очікувані, а потрібні заходи щодо їх унеможливлення, не здійснюються. Вони настають внаслідок подій, яким не надають значення. Виникають «кумулятивні зміни» в культурі та суспільному житті, які в кінці кінців породжують те, що О. М. Яніцький називає «мусорной культурой» – культуру суспільства або окремих її груп, які зневажають оточуючих й свідомо руйнують середовище свого існування – природне, техногенне, соціальне, залишаючи скрізь непотріб, бруд, брехню⁴. Йдеться про такий стан суспільства, коли основою економіки є продаж сировини,

⁴ Див. <http://ru.delfi.lt/opinions/comments/lpetranovskaya-vid-szadi.d?id=66557180>.

зброї. Країна залякує та шантажує світ, споживає імпорتنі товари⁵, а виробляє переважно чи виключно непотріб (в оригіналі – мусор) у різних його видах. Забруднюється мова, і не просто матом, а мовою ненависті та тотальної брехні. Освіта та масова культура в жахливому стані, – кіно, телебачення, пісні не якісні, це – не велика російська культура, які цінує увесь світ, а засіб пропаганди імперській ідеї «Руського миру», культу сили, ворожості до інакших. Стрімко падає якість освіти й якість населення.

Пост-радянська спадщина в Україні ще не подолана, не зважаючи на всі зусилля громадянського суспільства, спротив сил реакція слабне, але сама вона від влади не відмовиться. В цьому контексті заслуговують на підтримку ідеї, які обстоює О.Кульчицький, В.Скребець [5, 6, 7], патрична українська інтелігенція.

Порівняння результатів соціологічних опитувань, проведених в січні-лютому 2016 року в Україні КМІС і в Росії – Левада-центром показує, що більшість українців погоджуються з думкою, що Росія та Україна воюють між собою: підтримали це твердження 63 % опитаних, не підтримали – 18 %, а решта 19 % не змогли, чи скоріше, не захотіли відповісти. Натомість росіяни переважно не визнають того, що між двома державами йде війна. Тільки 25 % опитаних росіян вважають, що Україна та Росія воюють, 65 % це заперечують, а 10 % не спроможні дати відповідь [2]. На Заході та в Центрі України більшість населення (88 і 77 % відповідно) вважають війну реальною, на Півдні цю думку поділяють 45 % опитаних, на Сході – 41 %. Безпосередньо на Донбасі тільки 8 % оцінюють ситуацію, що склалася, як війну між двома країнами чи громадянську війну (мабуть через відносно не велику, у порівнянні з іншими війнам, кількість загиблих). Люди старшого віку не вважають бойові дії на сході України війною в традиційному розумінні слова, не розуміють її сенсу. І це не дивно, адже на думки деяких філософів та політологів, війна відбувається не між українцями та росіянами, а між ідеологіями, культурами, способами мислення: з одного боку жага влади, опора на грубу силу та хитрість, віра цінності минулих часів – імперські амбіції та тоталітарні форми правління, а з іншого – глобалізація і плюралізм, інноваційний розвиток, цінності прав людини, демократія та пошук консенсусу заради миру та процвітання. Має місце конфлікт між старим світом та світом майбутнього.

Звинувачуючи США у створення «керованого хаосу в країнах, які ще спроможні опиратися «диктату» цієї наддержави, О.І.Владіміров відзначає, що «Основным оружием войны является информация, а средством его доставки – перерожденные национальные средства

⁵ Тепер – через санкції – намагається перейти на імпортозаміщення, що не просто за умов зниження цін на енергоносії до рівня собівартості видобутку та погіршення курсу валюти

массовой информации, ...чем достигается эффект раскола общества, криминализации государства и самой государственности» [1].

Варто відзначити, що опитані нами студенти та курсанти про реальність як таку дізнаються переважно із ЗМІ, соціальних мереж та безпосереднього спілкування з родичами та ровесниками. Їх картина світу досить строката та суперечлива, й нагадує стан суспільної свідомості в період «гласності» та «перебудови», коли велика кількість інформації викликала в багатьох людей «інформаційний стрес», бажання когнітивного спрощення, радикалізацію підходів до складних питань – розрубати «Гордіїв вузол» одним ударом.

В монографії «Основы общей теории войны» (М., 2012) О.І.Владіміров пропонує активніше використовувати засоби інформаційно-психологічного впливу на потенційних прибічників «Руського миру», та тих, хто немає твердих переконань, чіткої громадянської ідентичності, глибоких політичних та історичних знань, здатності до критичного мислення. Щоб перетворити їх на своїх прибічників, він радить використовувати пропаганду, зокрема не пряму, а опосередковану, наприклад, серіалами на ТБ, які вихваляють російську армію та спецслужби, здійснювати культурну експансію, поширюючи духовну та світську літературу, використовувати ЗМІ, Інтернет, релігійні та спортивно-патріотичні організації, які культивують ностальгію за героїчним минулим і обіцяють прибічникам преференції у майбутньому. Він наголошує, що наступ має здійснюватися на всіх фронтах – в економіці та фінансах, торгівлі, дипломатії тощо. Не слід відмовляється, вважає О.І.Владіміров, від традиційних для СРСР методів таємної війни: вербовки національних еліт, підкупу, залякування, організації диверсій, вбивств, дискредитації моральних авторитетів та керівництва країни, яку стають об'єктами ворожих дій.

В цьому контексті війна ведеться не тільки за територію, але за прихильність населення, за уми людей, й ведеться вона не тільки на полі бою, за допомогою зброї, але й інформаційному просторі, за участі фахівців із гуманітарних наук, журналістів, дипломатів, соціологів і психологів [2, 3, 4, 5].

В пост-чорнобильській ситуації вчені працювали над розвитком інфраструктури та методології психологічної допомоги й соціальної роботи й радіаційної медицини (М.Бобнева, О.Бондаренко, О.Гарнець, В.Киричук, А.Нягу, В.Панок, В.Тімченко, А.Хараш та ін.), формуванням екологічної свідомості (А.Львовичкіна, І.Кряж, О.Паламарчук, О.Рудаміно-Дусятська, Ю.Саєнко, В.Скребець, Ю.Швалб та ін.).

В умовах гібридної війни необхідно працювати на консолідацію громадянського суспільства, формування патріотизму, єдності та взаємодопомоги, але помітних зрушень у рішенні цих питань ми не

бачимо. На урядовому рівні йде пошук управлінських рішень, роль вчених у їх виробленні не значна, найбільш успішні акції здійснюються завдяки активного волонтерського руху.

Допомога вимушеним переселенцям – проблема, яка досить успішно вирішувалася після аварії на ЧАЕС і тепер, хоча й не без тих самих труднощів, що й 30 років тому – через інертність бюрократичного апарату та такі негативні явища, як корупція та розкрадання коштів псевдо потерпілими.

Значення морально-психологічних чинників стійкості бійців добре відомо з давніх часів, докладно описане на прикладі Корейської та В'єтнамської війн, війни в Афганістані. Справа не тільки в тому, що ці війни відбувалися далеко від дому і участь в них не вважалася вкрай необхідною, а й в тому, що вдома війну не підтримують, життя в родинях солдат погіршується, рідні прагнуть не стільки перемоги у війни, скільки повернення рідних живими. Слід відзначити покращання тактичної медицини, проте реабілітація при полі травмах та робота з інвалідами потребує удосконалення зокрема, залучення психологів.

Виходячи із наведених міркувань, можемо констатувати, що в Україні є, була і буде ставати сильнішою проукраїнські налаштована громада, яке стала основою волонтерського руху, опорою державності та джерелом кадрового поповнення силових структур та їх матеріального забезпечення та морально-психологічної підтримки. На жаль в Україні є досить чисельна категорія людей з проросійськими та антиукраїнськими поглядами і вони ці погляди навряд чи змінять. Чимало людей не бажають самовизначитися й займати якусь визначену позицію, від їх громадянської позиції залежить психічний настрій суспільства, саме за їх активність зараз й точиться боротьба в інформаційному просторі.

Висновки. Найбільш важливим ресурсом збереження української державності є молодь, а також люди середнього віку, жінки, які ще не змогли самовизначитися, розгублені. Вони залежні від впливу ЗМІ та мікросоціального оточення, мають ще радянську (проросійську) освіту; розгублені, адже старі стереотипи при зіткненні з дійсністю втрачають силу.

Невизначеність ситуації натлі зниження якості життя та орієнтації насамперед на матеріальний добробут, породжує негативні настрої. Люди, які не виробили власну позицію, не самовизначилися, як в пост-чорнобильській ситуації, шукають опору не в собі та своєму оточенні, а виражають патерналістські очікування, втрачаючи довіру до влади та віру у спроможність впливати на життя. До рентних установок додається розчарування, втома, побутова агресивність зростає через ностальгію за «радянським минулим» і розуміння неможливості повернення до нього.

Політичний розбрат, бажання зберегти здобуту або повернути втрачену владу ще більше ускладнює внутрішню ситуацію в країні, не сприяє консолідації громади та формуванню оптимістичного суспільного настрою, що не кращим чином впливає на стійкість та боєздатність збройних сил та правоохоронних органів держави. З іншого боку, потужний волонтерський рух в Україні, підтримка провідних країн світу, спрямована на покращання обороноздатності, збереження недоторканості кордонів, підтримку захисників вітчизни та вимушених переселенців викликає помірний оптимізм. Більшість громадян вже зрозуміли, що відновлення суверенітету та підвищення рівня життя (не окремих осіб, як зараз, а населення загалом) – справа не одного десятиліття, що для досягнення цієї мети необхідно перемогти насамперед внутрішнього ворога, в тому числі подолати свою власну безпринципність.

Найбільш очевидними напрямками покращання ситуації є організація контрпропаганди, спростування брехливих або перекручених даних, притягнення до відповідальності тих, хто поширює ворожі пропагандистські матеріали, суттєве покращання власної роботи в ЗМІ, підвищення професійного рівня журналістської роботи та відсторонення від ефіру аферистів. Необхідно активізувати роботу з українською діаспорою в усьому світі, а насамперед, із мільйонами українців, що живуть в Росії.

Залишається недосконалою якість морально-політичної роботи в закладах освіти, але певна пасивність в цьому напрямку краща, ніж «дикі» спроби сепаратистів із створення загонів «Юних захарівців» в «ДНР»⁶ або видання відверто антиукраїнських матеріалів для дітей на Луганщині, які є прикладом розпалювання ненависті та національної та релігійної ворожнечі, яка заслуговує на реагування правоохоронних органів. Діяльність останніх щодо притягнення до відповідальності правопорушників має бути більш масштабною та гласною.

Щоб виправити ситуацію, необхідно насамперед перемогти себе, власну інертність, адже критичне та конструктивне мислення, активна життєва позиція не право, а обов'язок громадянина. Психологи мають сприяти цьому місцем роботи та поза неї, але для цього необхідно самовизначитися самим⁷.

⁶ В грудні 2015 р. «ДНР» створила аналог піонерської організації «Юные Захаровцы» См.:<http://112.ua/ato/boeviki-dnr-sozdali-analog-pionerskoj-organizacii--yunnye-zaharovcy-279847.html>.

⁷ У квітні 2016 року декілька десятків військових психологів з РФ нелегально прибули в Україну з метою підвищення бойового духу учасників НЗФ, використовуючи досвід психологічного супроводження контр-терористичної операції в Чечні.

Список використаних джерел

1. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військово-вслужбовцями Збройних Сил України / В.І. Алещенко. – Х.: ХУПС, 2009. – 316 с.
2. Владимиров А.И. Россия в условиях Четвертой мировой войны. Технологии войны мирного времени // Плацдарм. – 2003. – №1. – С. 90-99.
3. Лайнбарджер П.М.Э. Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2013. – 445 с.
4. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : – 2014. – 584 с.
5. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності. Монографія. / І. І. Приходько [Текст]. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.
6. Порівняння поглядів українців та росіян на збройний конфлікт на Донбасі результати опитування в лютому 2016 року. Ел. Ресурс: / <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=609&page=1>
7. Скребець В., Панок В., Яковенко С. Психологічна феноменологія екологічної катастрофи. Монографія. – К., 1998. – 302 с.
8. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи. Монографія / В.О. Скребець [Текст]. – К.: ВД «Слово», 2004. – 440 с.
9. Еколого-психологічні чинники якості життя в умовах розвитку сучасного суспільства : Колективна монографія / За ред. Ю.М. Швалба. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 208 с.
10. Хочешь мира, победы мятежевойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера. – М.: Военный университет, Русский путь, 2005. – 696 с.
11. Яковенко С.І. Соціально-психологічна допомога при надзвичайних ситуаціях та критичних інцидентах Монографія / С.І. Яковенко, В.І.Лисенко [Текст]; .: НАН України. Ін-т соціол. Центр соц. експертиз і прогнозів. – К., 1999. – 224 с.
12. Яковенко С.І. Психологія людини за умов радіоекологічного лиха. Монографія. / С.І. Яковенко [Текст]; Ін-т психології АПН України. – К.: Чорнобильінтерінформ, 1996. – 172 с.
13. Яницкий О.Н. Экологические катастрофы: структурно-функциональный анализ Монографія / О. Н. Яницкий [Текст]. – М.: ИС РАН, 2013. – 258 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Aleshchenko V.I. Psykholohichne zabezpechennia myrotvorchoi diialnosti viisko-vosluzhbovtsiamy Zbroinykh Syl Ukrainy: / V.I. Aleshchenko. – Kh.: KhUPS, 2009. – 316 s.
2. Vladymyrov A.Y. Rossiya vusloviakh Chetvertoi myrovoi voiny. Tekhnolohyy voiny myrnoho vremeny // Platsdarm. – 2003. – №1. – S. 90-99.

Про морально-психологічне забезпечення бойової діяльності військ РФ можна дізнатися за посиланням (див.: <http://medic.social/psihologiya-pedagogika-voennaya/moralno-psihologicheskoe-obespechenie-boevoy.html>).

3. Lainbardzher P.M.Э. Psikhologicheskaiа voina. Teoriya y praktyka obrabotky massovoho soznaniya. – М.: ЗАО Tsentrpolyhraf, 2013. – 445 s.
4. Onishchenko N. V. Ekstrena psikhologichna dopomoha postrazhdalym v umovakh nadzvychainoi sytuatsii: teoretychni ta prykladni aspekty. – 2014. – 584 s.
5. Prykhodko I.I. Zasady psikhologichnoi bezpeky personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti / I. I. Prykhodko [Tekst]. – Kh.: Akad. VV MVS Ukrainy, 2013. – 745 s.
6. Porivniannia pohliadiv ukrainsiv ta rosiian na zbroinyi konflikt na Donbasi rezultaty opytuvannya v liutomu 2016 roku. El. Resurs: / <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=609&page=1>
7. Skrebets V., Panok V., Yakovenko S. Psikhologichna fenomenolohiia ekolohichnoi katastrofy. Monohrafiia. – K., 1998. – 302 s.
8. Skrebets. V.O. Ekolohichna psikhologhiia u viddalenykh naslidkakh ekotekhnohennoi katastrofy. Monohrafiia. – K.: VD «Slovo», 2004. – 440 s.
9. Ekoloho-psikhologichni chynnyky yakosti zhyttia v umovakh rozvytku suchasnoho suspilstva : Kolektyvna monohrafiia / Za red. Yu.M. Shvalba – Kirovohrad: Imeks-LTD, 2013. – 208 s.
10. Khochesh myra, pobedy miatezhevoinu! Tvorcheskoe nasledye E.Э. Messnera. – М.: Военный университет, Russkyi put, 2005. – 696 s.
11. Iakovenko S.I. Sotsialno-psikhologichna dopomoha pry nadzvychainykh sytuatsiiakh ta krytychnykh intsidentakh / S.I. Yakovenko, V.I.Lysenko; NAN Ukrainy. In-t sotsiol. Tsentr sots. ekspertyz i prohnoziv. – K., 1999. – 224 c.
12. Iakovenko S.I. Psikhologhiia liudyny za umov radioekolohichnoho lykha. Monohrafiia. / S.I. Iakovenko [Tekst]; In-t psikhologii APN Ukrainy. – K. : Chornobylinterinform, 1996. – 172 s.
13. Ianytskyi O.N. Ekolohicheskyye katastrofi: strukturno-funktsyonalni analiz / O. N. Yanytskyi – М.: YS RAN, 2013. – 258 c.

Яковенко С.И. Психическое состояние человека в условиях гибридной войны как разновидности социогенной катастрофы

Психическое состояние человека во многом зависит от качества жизни, оценки угроз благополучию и безопасности. Оценки часто основываются не на собственных чувственных впечатлениях, а на картине мира, которая формируется благодаря СМИ, «свереной» с представлениями значимых других. Влияние СМИ на психическое состояние отдельных граждан и общественные настроения было довольно заметным после аварии на ЧАЭС. Попытки скрыть опасность были должны предотвратить панику, а пропаганда дружбы народов – привлечь человеческие и материальные ресурсы. Неадекватная информация, замалчивание и искажение фактов не способствовали адекватному реагированию на события, а потому самая страшная экологическая катастрофа в истории почти забыта, а ликвидация ее последствий стала непосильной ношей для Украины. Аналогичная ситуация возникла в условиях «гибридной войны», когда дезинформация и враждебная пропаганда стали оружием, не просто формирует психиче-

ское состояние отдельных граждан и общественное настроение в целом, но и дезориентирует и разъединяет людей.

Ключевые слова: гибридная война как вид социогенной катастрофы, использование опыта ликвидации последствий аварии на ЧАЭС.

Yakovenko S.I. The mental state of a person in a hybrid war as a sociogenic disaster

The mental state of a person depends largely on his assessment of the quality of daily life, the likely threats to well-being and personal safety. It is often based not on its own sensory impressions, but on the subjective picture of the world emerging through the media, and point of view compared with other people.

The impact of media on public mental state was quite noticeable after the accident. Attempts to hide the danger should have prevented a panic, while promotion of a friendship between peoples should have increased involvement of human and material resources. Inadequate information, hiding or misrepresentation of facts led to incorrect response to the events, and therefore the worst environmental disaster in history became forgotten, and elimination of its consequences became unbearable burden for Ukraine. A similar situation occurred during “hybrid war” when the disinformation and hostile propaganda became a weapon that split people and raises hate.

Keywords: *hybrid warfare as a form sociogenic disaster use are examined experience the aftermath of the Chernobyl accident.*